

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in 'de balie' op maandag 4 mei 2026.

annette kouwenhoven
hans magnus enzensberger
uit 'mausoleum' 1975
vertaling: peter nijmeijer

a. m. t. (1912–1954)

vast staat dat hij nooit een krant heeft gelezen; dat hij zijn handschoenen zelf breide; dat hij

voortdurend koffers, boeken, jassen verloor; en dat hij, in zoverre hij onder het eten zijn hardnekkig zwijgen verbrak, in een schrill gestotter verviel of kraaiend lachte. zijn ogen waren van een stralende, anorganische blauwheid, alsof ze van beschilderd glas waren.

maar goed. laten wij ons een universele automaat a voorstellen, die in staat is om iedere willekeurige automaat a" te simuleren. a is een zwarte doos die met eindeloze stroken papier gevoed wordt; dit lint is de buitenwereld van de machine. het is verdeeld in velden die elk afzonderlijk hetzij leeg of van een teken voorzien zijn. stellen we ons nu voor dat a geduldig het ene na het andere veld afleest, de stroken telkens een veld naar voren of naar achteren opschuift en/ of een teken schrapt en/ of plaatst; en noemen wij dit apparaat, naar zijn uitvinder, een 'turing-machine.'

verder weten we dat hij zich zorgvuldig heeft geïsoleerd; dat hij in lompen gekleed ging, altijd op het tussendek reisde, en in een pied-à-terre sliep. blijkbaar was hij erop uit zichzelf te schrappen. op een nacht heeft hij zich in zijn landhuis, een bouwvallig krot, als in een roman van agatha c., mogelijk bij vergissing, met cyaankali vergiftigd.

ledere gelijkenis met levende of dode personen berust op louter toeval.

verder geldt dat iedere gespecialiseerde automaat, of deze nu satellietbanen berekent, mazurka's schrijft of op zijn beurt automaten produceren kan, alleen maar een toestand a'' van a is. dit geldt ook voor het geval dat a'' tweemaal zo groot of x -maal zo gecompliceerd is als a .

turing

aan een draaibank in zijn aardappelkelder zaagde hij zelf tandwielen af. uit afkeer voor het openbaar vervoer liep hij vaak mijlen ver door het land. radio's en andere gebruiksvoorwerpen placht hij met pakgaren te repareren.

de geheime dienst achtte hem hoog omdat hij in staat was iedere code te ontcijferen. toch werd hij, zonder enige aanwijsbare reden, enigszins hulpbehoevend.

we zijn 't erover eens dat het onmogelijk is van tevoren onfeilbaar aan te geven welke oplossingen de automaat kan produceren en welke niet. in ieder gesloten systeem van voldoende vermogen bestaan er niet te bewijzen stellingen. het mag dan komisch klinken, maar het is een feit dat het bewijs alleen door het bewijs zelf geleverd kan worden. laten we in ieder geval beseffen dat de universele automaat oneindig traag is en nog nooit gebouwd.

afgezien daarvan placht hij in de regen te fietsen; daarbij vond hij het praktisch een keukenwekker aan zijn draagriem vast te gespen en een gasmasker te dragen; de eerste om altijd precies op tijd te zijn, het laatste uit angst voor hooikoorts, want hij leed aan astma; in elk geval is dat nog een menselijke trek die ons enigszins kan geruststellen. waarom hij het altijd vermeed om de huid van een ander, van welk geslacht ook, aan te raken, daarover verkeren wij in het ongewisse.

wat echter de turing-machine betreft, laten we een proef nemen. een van ons – we zullen hem b noemen – treedt met haar in verbinding (d.m.v. ponskaartmachine of telexapparaat). c , een beoordelaar, zal het tweegesprek controleren. a simuleert een mens, b evenzo; en nu moet c uitmaken wie van de twee de mens is en wie de machine. dit experiment willen we, naar zijn uitvinder, een turing-spel noemen.

men kan in de automatenkunst meesterwerken produceren zonder dat men ook maar een enkele machine gebouwd of bediend heeft, netzoals men methoden kan verzinnen om de baan van een ster te berekenen die men nog nooit gezien heeft. (condorcet.)

telkens wanneer de machine zich verraadt (zij het omdat zij een fout of, integendeel, omdat zij geen fout gemaakt heeft), dan verbetert zij haar programmering. zij leert en leert. de vraag werpt zich op, hoe de partij zal eindigen. we zullen deze vraag niet beantwoorden, maar stellen vast dat het spel zeer lang kan duren en dat het nog nooit gespeeld is.

in ieder geval bestaat er een hardnekkig gerucht dat men hem, of zijn schijnbeeld, soms, met name op vochtige oktoberdagen, in de omgeving van cambridge, over gemaaide stoppelvelden, onberekenbaar zijsprongen makend, in de nevel door 't land kan zien lopen.

enzensberger

vincent vandenbergh

bohumil hrabal

fragmenten uit 'al te luide eenzaamheid' (1980)
vertaling: kees mercks.

vijfendertig jaar lang zit ik in het oud papier en dat is mijn love story. vijfendertig jaar lang plet ik oud papier en boeken, vijfendertig jaar lang maak ik aan de letteren mijn handen vuil, zodat ik op de encyclopedieën ben gaan lijken waarvan ik in die tijd zeker dertig kuub geplet heb, ik ben de sprookjeskan vol water dat leven schenkt en dood, je hoeft me maar een beetje scheef te houden of er stromen de mooiste gedachten uit, tegen mijn wil ben ik ontwikkeld geraakt en eigenlijk weet ik ook niet welke gedachten mijn eigen zijn, van mij alleen, en welke ik me door lezen eigen heb gemaakt, en zo heb ik mezelf in die vijfendertig jaar eigenhandig doorverbonden met de wereld om me heen, want als ik lees, lees ik eigenlijk niet, ik neem zo'n mooie zin in mijn snavelkje en zuig daarop als op een zuurtje, ik nip ervan als van een likeurtje en wel net zolang totdat die gedachte als alcohol in mij vervliegt, zo lang trekt die door mij heen totdat ze niet alleen in mijn brein zit en in mijn hart, maar door al mijn aderen bonkt tot in het verste bloedvatje.

in een enkele maand plet ik zo gemiddeld twintig kuub boeken, maar om voor dit godgevallige grabbelwerk de nodige kracht te vinden, heb ik in die vijfendertig jaar zo veel pils gedronken dat je wel een vijftigmeterzwembad met dit lagerbier

kunt vullen. tegen mijn wil ben ik dus wijzer geworden en nu constateer ik dat mijn brein louter mechanisch geperste gedachten bevat, mijn hoofd, waarvan het haar al is afgebrand, is de kalebas van assepoester, en ik weet hoeveel mooier het nog in tijden moet zijn geweest, toen al het denkwerk enkel en alleen in het menselijk geheugen was beschreven en je mensenhoofden moest pletten als iemand boeken wou vernietigen, maar ook dat zou zinloos zijn geweest, want echte gedachten komen van elders, die drijven buiten je, zoals vermicelli in een soeppan, zodat alle koniassen* in de wereld vergeefs boekverbranden, en als die boeken iets zinvol te melden hadden, dan kun je ze op de brandstapels in hun vuistje horen lachen, want een behoorlijk boek verwijst altijd ergens anders heen en naar buiten.

vijfendertig jaar lang maak ik balen van oud papier en boeken en leef ik in een land dat vijftien generaties lang kan lezen en schrijven, waar het van goede zeden en gedrevenheid getuigt wanneer je je hoofd geduldig volstamp met gedachten en beelden die je een onbeschrijflijke vreugde bezorgen en een nog groter verdriet, vijfendertig jaar lang druk ik op de groene en rode knop van mijn pletpers, vijfendertig jaar lang drink ik echter ook kannen vol bier, niet om me te bedrinken, ik ben als de dood voor dronken lieden, nee, ik drink om het denken te bevorderen, om beter recht in het hart van de tekst

door te kunnen dringen, want wat ik lees, dat lees je niet voor je plezier, ook niet om de verveling te verdrijven of om beter de slaap te kunnen vatten, ik die in een land leef waarin vijftien generaties kunnen lezen en schrijven, ik drink om van het lezen een delirium te krijgen, want ik deel de mening van hegel dat een edelmoedig man nog geen edelman en een misdadiger nog geen moordenaar hoeft te zijn. als ik kon schrijven, schreef ik een boek over het vrij grote geluk en vrij grote ongeluk dat je als mens ten deel kan vallen. door boeken en uit boeken heb ik geleerd dat de hemel helemaal niet humaan is en dat een mens die aldus denkt, al evenmin humaan is, niet omdat hij niet zou willen, maar omdat dit in strijd is met het ware denken. onder mijn handen en in mijn mechanische pers sterven stromen kostelijke boeken en ik kan die doorstroming niet keren. ik ben niet beter dan een halfslachtige slager: boeken hebben mij dat plezier in het vernietigen bijgebracht, ik ben dol op wolkbreuken en sloopploegen, ik sta uren te kijken om dat ogenblik te aanschouwen waarop de pyrotechnici met ferme halen, alsof ze gigantische luchtbanden staan op te pompen, hele huizenblokken, een hele straat in de lucht laten vliegen. dan sta ik daar in een wolk van stof en muzikaal kabaal en denk aan mijn werk in het diepe keldergewelf, waar mijn pletpers staat waaraan ik al vijfendertig jaar lang in het licht van gloeilampen sta te werken, boven mij hoor ik hoe er over

de binnenplaats voetstappen gaan en hoe er door de opening in het kelderplafond hoorden des overvloeds uit de hemel worden neergestort, inhouden van zakken en kisten en dozen worden door die opening midden op de binnenplaats leeggestort, papier van groothandels, verlopen programma's en treinkaartjes alsmede verpakkingen van ijsco's en frisco's, met verf bespatte vellen papier, hopen vochtige en bloederige propen van de slachthuizen, scherpe snijdsels van fotoateliers, inhouden van kantoorprullenmanden alsmede spoeltjes van schrijfmachinelint, ook ploft er soms bij mij in de kelder een in kranten verpakte straatsteen neer die het papier zwaarder had moeten laten wegen, en per ongeluk even weggelegde kartonmessen en kartonscharen, klauwhamers en spijkertrekkers, slagmessen en kopjes met ingedroogde zwarte koffie, soms ook weleens een verdord bruidsboekje of een verse plastic grafkrans. en dat alles plet ik al vijfendertig jaar lang in mijn mechanische pers, drie keer per week voeren vrachtwagens mijn balen af naar het station, dan gaat het de treinwagons in en vandaar weer verder naar de papierfabriek, waar arbeiders het binddraad doorknippen en mijn werk in bijtende logen en zuren kiepen die zelfs de scheermesjes oplossen waar ik voortdurend mijn handen aan snijd. maar zoals er in de trage stroom van een troebele rivier die langs fabrieken is getrokken, plotseling toch nog een blinkend visje opduikt, zo blinkt er in de stroom

oud papier ook soms het ruggetje van een kostelijk boek, dat vis ik het ertussenuit, sla het open en snuffel even aan de tekst om vervolgens de eerste de beste zin waarop mijn oog valt als een homerische profetie door te lezen; ik leg het boek bij mijn andere fraaie vondsten in een kistje dat per ongeluk door iemand in mijn kelder is gestort. daarna is het mijn ritueel, om deze boeken niet alleen elk apart door te lezen, maar eenmaal uitgelezen ook elk in een aparte baal te stoppen, want elke baal moet ik wat opkalefateren, moet ik mijn persoonlijke stempel geven, mijn signatuur.

de vorige maand kreeg ik zes kuub reproducties van beroemde meesters aangevoerd en in de kelder gesmeten, zes kuub doorweekte monets en manets en klimts en cézannes en nog wat van die grote jongens uit de Europese schilderkunst, en nu lijst ik dus elke baal aan de zijkant in met een reproductie en wanneer de balen 's avonds voor

de lift staan opgesteld, kunnen mijn ogen maar niet genoeg krijgen van die schoonheid, waarvan de flanken zijn opgesierd met een ontbijt in het gras of het huis van de gehangene of een guernica. en als enige ter wereld weet ik bovendien dat er in het hart van elke baal nu eens een opengeslagen faust, dan weer een don carlos rust en dat er ginds tussen het smerige papier van bebloede dozen een hyperion ligt en hier midden in een baal cementzakken een aldus sprak zarathustra.

vandaag heb ik gemerkt dat ik niet eens meer in de gaten heb dat ik muisjes mee laad en meepers, hele nesten muizenfamilies, en dat als ik nog blinde muisjes in mijn pers gooi, hun moeder ze pardoes naspringt en zo het lot moet delen van het oud papier en de klassieke boeken. niemand zal willen geloven hoeveel muizen er in zo'n kelder huizen, misschien tweehonderd, misschien wel vijfhonderd, en al die muisjes hebben met mij gemeen dat zij zich met letters in leven houden, het liefst knabbelen ze aan goethe en schiller die in leer gebonden zijn. en zo is mijn kelder steeds vol geknibbel en geknabbel aan boeken; als de muisjes even vrij hebben, dan zijn ze uitgelaten als jonge poesjes, ze kruipen langs de rand van mijn trog en de horizontale schroef, alleen wanneer de wand van de trog door een druk op de groene knop plotseling al het papier en de muizen inclusief in een fatale stresssituatie

perst en wanneer het piepen van de muisjes zwakker wordt, dan worden de muisjes in mijn kelder opeens doodernstig, gaan op hun achterpootjes zitten, en luisteren gespannen; wat dat voor geluiden mogen zijn, maar omdat die muisjes hun geheugen verliezen op het moment dat de tegenwoordige tijd passé is, gaan ze daarna gewoon door met hun spelletjes en knagen ze verder aan de teksten van de boeken, hoe ouder die zijn des te beter ze smaken, net als goed gerijpte kaas of goed gelagerde wijn.

zo jaag ik vijfendertig jaar lang baal na baal in stressituaties, dag in dag uit neem ik 's avonds boeken in mijn aktetasje mee naar huis en mijn woning is met louter en alleen boeken volgestouwd, mijn keuken is vol, de provisiekast en ook de wc zijn vol, alleen de paadjes naar het raam en het fornuis zijn vrij gebleven, op de wc is maar net genoeg plaats om te kunnen zitten, boven de closetpot zijn al op een hoogte van één meter vijftig balken en planken en daarop rijzen de boeken tot aan de zoldering, vijf kuub boeken, ik hoef maar één onvoorzichtige beweging te maken bij het gaan zitten, hoef maar één keer onvoorzichtig op te staan en er stort zich een halve ton boeken over mij heen vermorzelt mij met mijn broek nog op de knieën.

er kan geen enkel boek meer bij en daarom heb ik boven de twee tegen elkaar aan geschoven bedden, balken en planken laten aanbrengen en

zo heb ik een hemelbed gecreëerd waarop in keurige stapels de boeken tot aan de zoldering liggen opgetast, twee ton boeken heb ik in die dertig jaar mee naar huis gesleept en wanneer ik in slaap val, drukken er twee ton boeken als een twintigkuubs nachtmerrie op mijn dromen, en wanneer ik me onvoorzichtig omdraai of in mijn slaap een schreeuw geef, luister ik angstig of de boeken niet gaan schuiven, alleen een klein duwtje met de knie, misschien alleen een schreeuw al, is genoeg om de hele bubs als een lawine uit de hemel over me heen te laten storten, en me als een luis plat te drukken, soms denk ik ook weleens bij mezelf dat de boeken een complot tegen mij smeden, want zoals ik daar dagelijks die honderden onschuldige muisjes door de pers jaag, zo zouden de boeken weleens een gerechtvaardigde vergeldingsactie tegen mij kunnen ondernemen, want elke gruweldaad wordt maar al te graag betaald gezet.

vijfendertig jaar lang heb ik oud papier geperst en als ik opnieuw mocht kiezen, zou ik weer niets anders willen dan wat ik die vijfendertig jaar lang heb gedaan. toch ging die kelder mij eens per kwartaal tegenstaan, en ik vond mijn keldergewelf gaan stinken als de hel; dat oude, zich dag in dag uit ophopende papier begon dan zo te gisten dat koeienmest vergeleken met dat rottende papier nog heerlijk rook. en ik moest dan de frisse lucht in, maar ik kon geen frisse lucht meer

verdragen, buiten stikte ik haast en ik liep mijn kelder uit en wandelde op goed geluk naar andere keldergewelven en onderaardse holen. ik zocht die lui op in de kelder met de centrale verwarmingsketel, waar als honden aan hun hok universitair geschoolde mensen aan hun werk gekluisterd waren, mensen die de geschiedenis van onze tijd beschreven, zodat ik hier in de kelders te weten kwam hoe bij ons de vierde stand ontvolkt was geraakt, nu arbeiders uit de laagste regionen omhooggevallen waren en universitair geschoolden als arbeiders moesten werken. het liefst trok ik echter op met de rioolruimers, twee academici werkten daar en schreven tegelijkertijd een boek over de riolen en stinkholen die onder heel praag door lopen; hier kwam ik weer aan de weet dat aan de rand van praag op zondag andere faecaliën de zuiveringsstations in podbaba binnenstromen dan op maandag, elke werkdag had zijn eigen profiel, en zo kun je een grafiek maken van de totale doorstroming van de faecaliën en al naar gelang de frequentie van condooms kun je dan herleiden in welke wijken van praag er vaker gesluchtsgemeenschap wordt bedreven en in welke minder vaak, maar het meest onder de indruk raakte ik van hun academische verslag over hoe huisratten en rioolratten onderling net zo'n totale oorlog hebben gevoerd als wij mensen, dat die oorlog beëindigd was met de volledige overwinning van de rioolratten, die echter onmiddellijk daarna in twee groepen

uiteenvielen, in twee rattenclans, en dat nu in alle riolen en stinkholen onder praag opnieuw een strijd op leven en dood ontbrand was, de grote rioolrattenoorlog, met als inzet wie zich de uiteindelijke overwinnaar mag noemen en derhalve recht heeft op alle afval en faecaliën die via de lozingskanalen naar podbaba stromen. van die universitair geschoolde rioolruimers kwam ik verder nog te weten dat zodra die oorlog zou zijn afgelopen, de zegevierende partij zich dialectisch in twee nieuwe kampen zou opsplitsen, net zoals gassen en metalen en al wat op aarde leeft, zich opsplitsen om door strijd nieuw leven te verwekken en dan door het verlangen naar het opheffen van de tegenstellingen van minuut tot minuut een evenwicht te bereiken, zodat de wereld als geheel geen seconde kreupel hoeft te gaan. en zo kwam ik erachter hoe precies rimbauds vers is waarin hij zegt dat geestelijke strijd net zo verschrikkelijk is als welke andere oorlog ook, welke gedachte ik heb uitgebreid met christus' crue zinsnede, ik bracht u geen vrede, maar het zwaard.

in mijn onderaards gewelf schoot het me ineens te binnen dat er in de bodem van de lift een deksel zat dat de riolering afsloot. langs een ladder-tje daalde ik af tot op de bodem van de schacht, schoof het deksel opzij en luisterde geknield hoe daar beneden afvalwater klotste en bruiste, ik hoorde het klaterend applaus van wc's die werden doorgetrokken, ik beluisterde het

melodieuze leegstromen van wasbakken en het gorgelend weg laten lopen van zeepsop uit een badkuip, alsof ik naar een miniatuurbranding van zeegolven en zilt water aan het luisteren was, maar zodra ik mijn oren had gespist, klonk heel duidelijk boven al dat watergeplas uit het gejoel van vechtende rioolratten, het geknaag aan vlees, het geweeklaag en gejuich, het gespetter en geklots van vechtende lijven, klanken die van onbestemde vertes kwamen, maar ik wist dat als ik in welke sloppenwijk dan ook het deksel opzij zou schuiven, er overal nu die laatste rattenstrijd gestreden werd, die klaarblijkelijk laatste rattenoorlog die in een groot gejuich zou eindigen, die net zolang zou aanhouden totdat er een aanleiding werd gevonden om alles opnieuw te laten beginnen. ik sloot het deksel weer en toen ik even later bij mijn pers stond, was ik opnieuw een ervaring rijker, ik wist dat er in alle riolen onder mijn voeten een crue veldslag gaande was, dat dus ook de rattenhemel niet humaan was, dat ook ik dus niet humaan kon zijn, ik die vijfendertig jaar lang oud papier tot balen pers en zo een beetje op die ratten ben gaan lijken, vijfendertig jaar lang leef ik aldoor maar in kelders, ik was me niet graag, ook al hebben we hier een wasruimte vlak achter het kantoor van de chef. als ik me zou wassen, zou ik prompt ziek worden. zo sta ik hier oud papier te pletten, en in het hart van elke baal deponeer ik een opengeslagen boek van een of andere klasieke filosoof

in het schijnsel van de gloeilamp had ik een opengeslagen theorie van de hemel op een tafeltje liggen, in gelid stonden de balen bij de lift en vandaag was ik in de weer geweest met een honderdtal natte en doorweekte reproducties van Vincent van Gogh's zonnebloemen, dus straalde me van alle zijanten van elke baal de gouden en oranje kleur van zonnebloemen tegen een blauwe achtergrond toe, en daarmee verminderte ik de stank van platgewalste muisjes en ontbindend oud papier, de wand van de pletpers bewoog heen en weer al naar gelang ik op de groene of rode knop drukte, in de pauzes dronk ik bier en las ik in de theorie van de hemel van Immanuel Kant hoe in de stilte van de nacht, wanneer de zintuigen tot rust zijn gekomen, de onsterfelijke geest in een onbestemde taal over begrippen spreekt die weliswaar te vatten zijn, maar zeker niet te beschrijven... en die zinnen schokten me zo dat ik op een holletje naar de lichtkoker liep en omhoogkeek naar het besterde segment hemel om daarna opnieuw met de mestvork het walgelijke papier inclusief de muizenfamilies in de trog te gooien, want wie oud papier tot balen perst, is niet humaan, net zomin als de hemel. (...) en zo maakte ik het ene muizenpraalgrafje na het andere en liep ik af en toe op een holletje weg om in de theorie van de hemel te lezen, steeds stopte ik als een hoestbonbon één zinnetje in mijn mond, en zo raakte ik bij

dit werk vervuld van de onmetelijke grootte en oneindige veelheid en schoonheid die er nu van alle kanten over mij heen werden gespreid, de sterrenhemel via het gat van de lichtkoker boven me, de oorlog en veldslagen tussen de twee rassen in alle riolen en stinkholen van de hoofdstad Praag onder me, de twintig papierballen voor me, die als een trein met twintig wagons richting liftkoker stonden opgesteld en waaraan alle naar me toe gekeerde zijanten met zonnebloemlampjes waren geïllumineerd, de volle trog van de pletpers, aangedrukt door de krachtige horizontale schroef, vermorzelde stille muisjes, die net zomin een kik gaven als wanneer ze gevangen worden door een kater, die cru met hen speelt, vandaar dat de barmhartige natuur een doodsangst heeft bedacht waarbij alle zekeringen doorslaan, een doodsangst sterker dan de pijn die diegene benevelt die met het moment der waarheid wordt geconfronteerd. dit alles bracht mij in een staat van opperste verbazing, opeens voelde ik me gezegend en kwam ik mezelf schoner voor, want ik had de moed gehad om niet waanzinnig te worden van alles wat ik in mijn al te luide eenzaamheid had gezien en zelf aan den lijve en in de ziel had meegemaakt en doorgemaakt, er voer een verwonderd inzicht door mij heen, waardoor het werk dat ik hier verrichtte, in het oneindige krachtveld van almacht werd geworpen. en boven me scheen de gloeilamp, de rode en groene knopjes bewogen de

stootblokken van de pers heen en weer totdat ik uiteindelijk op de bodem van mijn kelder stuitte en ik met een schop, de laatste schep natte en kleffe materie in de trog gooide. in de laatste baal deponeerde ik een opengeslagen theorie van de hemel en toen ik het binddraad om die baal had geslagen en die baal op de steekkar had gekanteld en die bij de twintig andere had gezet, ging ik op een traptree zitten.

hrabal

eenentwintig zonnebloemen flonkerden me toe, en een paar muisjes, die van de kou bibberden omdat er nergens papier meer was, een van die muisjes kwam op me af en zette de aanval in, het piepkleine muisje sprong tegen me op en wou me bijten, misschien wel omverduwen, misschien ook alleen maar verwonden, met alle kracht die in dit muizenlijfje school, danste het op en neer en beet me in mijn schoenzool, aldoor schoof ik hem teerhartig opzij, maar steeds

opnieuw stortte het muisje zich op mijn schoenzool om uiteindelijk geheel buiten adem in een hoekje uit te gaan zitten puffen, en het keek me aan, keek me recht in de ogen, en toen begon ik over mijn hele lijf te rillen, want ik zag dat er in die muizenoogjes op dat moment net even iets meer was dan de sterrenhemel boven me, iets meer dan de morele wet binnen in me. begeleid door een donderslag verscheen arthur schopenhauer aan me met zijn gevleugelde uitspraak dat de hoogste wet liefde is en dat die liefde medelijden is, ineens begreep ik waarom arthur zo'n hekel had aan die krachtpatser van een hegel, maar ik was blij dat noch hegel noch schopenhauer bevelhebbers waren van twee elkaar vijandige legers, want die twee zouden net zo'n oorlog hebben gevoerd als die twee rattenclans in alle riolen en stinkholen van het onderaardse praag.

--a. koniás (1691–1760), stelde ten tijde van de contra-reformatie een index op van verboden ketterse werken.

carel alphenaar

jan h. de groot

executie weteringsplantsoen

ik heb het niet gezien
men heeft het mij verteld:
zij werden tien om tien

voor 't peloton gesteld.

men schoot ze haastig neer.

het salvo vuur en lood
keerde tot viermaal weer,
toen waren allen dood.

en ieder, die de plek
vol schrik en pijn ontweek
werd (slag in borst en nek)
gedwongen, dat hij keek.

en zag hoe man en kind
neerzeeg in bloed en dood;
hij werd op slag hun vrind,
hun broer, hun deelgenoot.

hij vindt mij aan zijn zij,
en dien niet rust aleer
hij staat voor 'n and're rij
met een gericht geweer.

een, die met vaste hand
op het commando wacht
en recht pleegt in dit land
en vuurt en vuurt en lacht...

ik heb het wél gezien,
ik heb het góéd gehoord:
zij werden tien om tien
in het plantsoen vermoord.

ik ben niet wraakbelust,
maar vol van bitt're pijn.
het hart, zo diep ontrust
wil weer genezen zijn.

en daarom zal ik staan,
met een gericht geweer,
en rustig leg ik aan
en rustig schiet ik neer.

wim van der grijn

paul celan

'verzamelde gedichten' 2003

uit: 'sprachgitter - spreektralie' 1959

vertaling ton naaijken

stretto

weggevoerd naar het
terrein
met het onloochenbare spoor:

gras, uiteengeschreven. de stenen, wit,
met de schaduw van de halmen:

lees niet meer - kijk!

kijk niet meer - loop!

loop, je uur

heeft geen naasten, je bent -

bent thuis. een wiel, langzaam,

wentelt vanzelf, de spaken

klimmen,
klimmen op zwartgrijze grond, de nacht
hoeft geen sterren, nergens
vraagt men naar jou,

nergens
vraagt men naar jou

de plek waar ze lagen, ze heeft
een naam - ze heeft
er geen. ze lagen er niet. iets
lag tussen hen. ze
doorzagen het niet.
zagen niet, nee,
praatten van
woorden. er werd er geen

wakker, de
slaap

kwam over hen.
kwam, kwam. nergens
vraagt men -

ik ben het, ik,
ik lag tussen jullie, ik was
open, was
hoorbaar, ik tikte jullie toe, jullie adem
gehoorzaamde, ik
ben het nog steeds, nu
jullie slapen.

ben het nog steeds-

jaren.
jaren, jaren, een vinger
tast lager en nader, tast
in het rond:
naden, voelbaar, hier
splijt het wijd uiteen,
hier groeide het weer dicht - wie
dekte het toe?

dekte het
toe - wie?
kwam, kwam.
er kwam een woord, het kwam,
kwam door de nacht,

wilde stralen, wilde stralen.

as. as, as.

nacht.

nacht-en-nacht. -]a,

ga naar het oog en zijn tranen.

naar het

oog ga,

en zijn tranen-

orkanen.

orkanen, altijd al, al het andere-
stuivende partikels,

jij

weet dat, we

lazen het in het boek - was

opinie.

was, was

opinie. hoe

grepen we elkaar

vast - vast met

deze

handen?

er stond ook geschreven dat.

waar? wij

deden er een zwijgen toe,

gifgelest, groot,

een

groen

zwijgen, een kelkblad, er

hing een gedachte aan planten aan-

groen, ja,

hing, ja,

onder een slinkse

hemel.

aan, ja,

aan planten.

]a.

orkanen, stuivende par-
tikels, er restte

tijd, er restte

het bij de steen te proberen - hij

was gastvrij,

hij viel niet in de rede.

wat hadden wij het goed:

korrelig, korrelig en vezelig. stengelig,
dicht;

tros- en straalvormig; nier- en

plaatvormig en

klonterig; bros, ver

takt -: hij, het

viel niet in de rede, het

sprak,

sprak graag tot droge ogen voor het ze sloot.

sprak, sprach.

was, was.

wij gaven niet op, stonden
er middenin, een
sponzig bouwwerk, en
het kwam.

kwam op ons af, kwam
erdoor, lapte
onzichtbaar, lapte de
laatste membraan,
en
de wereld, een duizendkristal,
schoot, schoot voor de dag.

schoot, schoot voor de dag.
toen

nachten, ontmengd. cirkels,
groen of blauw, rode
kwadraten: de
wereld zet haar binnenste in
in het spel met de nieuwe
uren. - cirkels,
rood of zwart, lichte
kwadraten, geen
vluchtschaduw,
geen
meettafel, geen rookziel stijgt en speelt mee.

stijgt en

speelt mee-

in de uilenvlucht, bij de
versteende schurft,
bij
onze gevlogten handen, in de
jongste verwerping,
boven de
kogelvanger op
de bedolven muur:

zichtbaar, op-
nieuw: de
groeven, de
koren, destijds, de
psalmen. ho, ho-
sanna.

dus staan er nog tempels. licht een
ster
nog steeds op.
niets, niets is verloren.

ho-
sanna.

in de uilenvlucht, hier,
de gesprekken, daggrauw,
van de grondwatersporen.

daggrauw,

van de
grondwatersporen -
weggevoerd
naar het terrein
met
het onloochenbare
spoor:

gras.
gras,
uiteengeschreven.

celan

miranda prein
douwe draaisma
uit: 'de ivoren cel'

paul auster
ik ben niet bang voor de waarheid
uit: het spinsel van de eenzaamheid, 1988

paul auster is 31 jaar oud als hij het bericht krijgt dat zijn vader is overleden. samuel auster was in zijn huis in new jersey gevonden, zittend in zijn

stoel. de dood kwam onverwacht, ook voor samuel zelf; drie dagen eerder had hij nog een nieuwe auto gekocht. als paul na de begrafenis even alleen wil zijn en in de garage achter het stuur gaat zitten, ziet hij dat er 67 mijl mee gereden is, tegelijk de leeftijd van zijn vader.

auster had een moeizame verhouding met zijn vader. die had zich grotendeels aan de opvoeding en het huiselijk leven onttrokken en ook nadat zijn vrouw zich van hem had laten scheiden was hij van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in de weer met het onderhoud van de honderden panden die hij verhuurde. voor auster bleef hij ondoordringbaar, volkomen ontoegankelijk voor een gesprek over persoonlijke zaken. op het laatst was hij maar opgehouden met vragen. rommelend tussen de nagelaten spullen, foto's en brieven hoopt hij iets van zijn vaders leven als kind en jonge man te achterhalen.

samuel ('sam') was geboren in 1911 of 1912, dat bleef onzeker, in kenosha, wisconsin. hij was de jongste in een pools-joods immigrantengezin, moeder sprak nauwelijks engels. zijn vader overleed toen hij een jaar of zeven was. paul had zijn vader als kind herhaaldelijk gevraagd waaraan zijn grootvader was overleden. de eerste keer kreeg hij als antwoord dat hij gedood was bij een jachtongeluk. de tweede keer dat hij van een ladder was gevallen. de derde keer dat hij was gesneuveld in de eerste wereldoorlog. als hij er

later bij zijn neven en nichten naar informeert, blijkt dat ook zij van hun vaders allerlei verschillende versies te horen hadden gekregen. in de familie werd niet over de grootvader gepraat. paul had ook nooit een foto van hem gezien. dat verandert door de dood van zijn vader—

draaisma

--tussen de foto's die ik vorige maand in mijn vaders huis vond, was één familieportret uit die vroege dagen in kenosha. alle kinderen zijn aanwezig. mijn vader, niet ouder dan een jaar, zit bij zijn moeder op schoot, en de andere vier staan om haar heen, in het hoge, ongeknippte gras. op de achtergrond staan twee bomen, met daarachter een groot houten huis. er lijkt een hele wereld uit dit portret te verrijzen: een andere tijd, een andere plek, een onuitwisbare geur van het verleden. de eerste keer dat ik naar de foto keek, viel

het me op dat deze doormidden was gescheurd en daarna klungelig was geplakt, waardoor een van de bomen op de achtergrond op een vreemde manier in de lucht zweefde. ik nam aan dat de foto per ongeluk was gescheurd en dacht er verder niet over na. de tweede keer

dat ik er beter naar keek, bestudeerde ik de scheur aandachtiger en ontdekte dingen die ik eerder over het hoofd had gezien. ik zag dat de romp van een van mijn ooms omklemd werd door de vingertoppen van een man; ik zag heel duidelijk dat een andere oom niet met zijn hand op de rug van zijn broer leunde, zoals ik eerst dacht, maar op een stoel die er niet was. en toen realiseerde ik me wat er vreemd was aan de foto: mijn grootvader was eruit gesneden. het beeld was verstoord omdat een deel ervan ontbrak. mijn grootvader had op een stoel gezeten, naast zijn vrouw, terwijl een van zijn zoons tussen zijn knieën stond – en hij was er niet. alleen zijn vingertoppen waren nog over: alsof hij probeerde terug te kruipen in de foto vanuit een diep gat in de tijd, alsof hij was verbannen naar een andere dimensie.

het hele geval deed me rillen.--

auster zou het ware verhaal over zijn grootvader; dood pas te horen krijgen door een vreemde samenloop van omstandigheden.

en dat was niet te danken aan het geheugen van familieleden, maar aan wat een volslagen vreemde zich een halve eeuw na dato nog bleek te herinneren.

--in 1970 ging een van mijn nichtjes met haar echtgenoot op vakantie naar europa. in het vliegtuig zat ze naast een oude man en, zoals dat vaak gaat, ze raakten in gesprek om de tijd te doden. het bleek dat deze man in kenosha, wisconsin woonde. mijn nichtje vond deze toevalligheid grappig, en zei dat haar vader daar als kind had gewoond. uit nieuwsgierigheid vroeg de man haar de naam van de familie. toen ze zei dat deze auster was, verbleekte hij. 'auster? jouw grootmoeder was toch niet die gekke kleine vrouw met rood haar?' a, dat was mijn grootmoeder,' antwoordde mijn nichtje. 'een gekke kleine vrouw met rood haar.'--

en toen vertelde hij haar het verhaal. het was meer dan vijftig jaar geleden gebeurd, maar hij herinnerde zich alle bijzonderheden nog.

bij thuiskomst had deze man krantenartikelen over dit verhaal gefotokopieerd en naar het nichtje gestuurd. hij vroeg ofzij het geheim wilde houden voor haar vader, die moest er al veel verdriet van hebben gehad, misschien zou het iets van zijn gedrag in het verleden verklaren. en nu liggen de artikelen bij paul op het bureau.

--ik ben niet bang voor de waarheid. ik ben ook niet bang deze te zeggen. mijn grootmoeder vermoordde mijn

grootvader. op 23 januari 1919, precies zestig jaar voordat mijn vader stierf, schoot zijn moeder zijn vader dood in de keuken van hun huis op fremont avenue in kenosha, wisconsin. de feiten zelf brengen me niet meer in verwarring dan verwacht mag worden. het moeilijke is ze gedrukt te zien – opgegraven zogezegd, uit de wereld der geheimen en tot een publieke aangelegenheid gemaakt. er zijn meer dan twintig artikelen, de meeste zijn lang, allemaal afkomstig uit de 'kenosha evening news'. zelfs in deze nauwelijks leesbare staat, bijna compleet vervaagd door ouderdom en de risico's van het fotokopiëren, kunnen ze toch nog shockeren. ik neem aan dat ze typerend zijn voor de journalistiek uit die tijd, maar dat maakt ze niet minder sensationeel. ze zijn een mengeling van laster en sentimentaliteit, nog versterkt door het feit dat de betrokkenen joden waren – en daarom bijna per definitie vreemd – wat het hele verslag een kwaadaardige, minzame toon geeft. en toch, ondanks deze zwakke stijl, lijken de feiten er te zijn.--

uit de artikelen reconstrueert auster wat er is gebeurd. grootvader harry auster, toen 36 jaar oud, was een succesvol huizenhandelaar, maar kampte sinds enige maanden met financiële problemen. het echtpaar lag in scheiding. harry werd

er door zijn vrouw anna van verdacht een affaire te hebben met ene fanny. ze hadden regelmatig ruzie over geld. op een avond was hij op verzoek van anna naar huis gekomen om een elektrische schakelaar in de keuken te repareren.

het een na jongste kind, negen jaar, lichtte hem bij met een kaars. moeder bracht intussen sam naar bed. onder de matras vandaan had ze een revolver gepakt en was naar de keuken gelopen. daar vuurde ze twee kogels op haar man af.

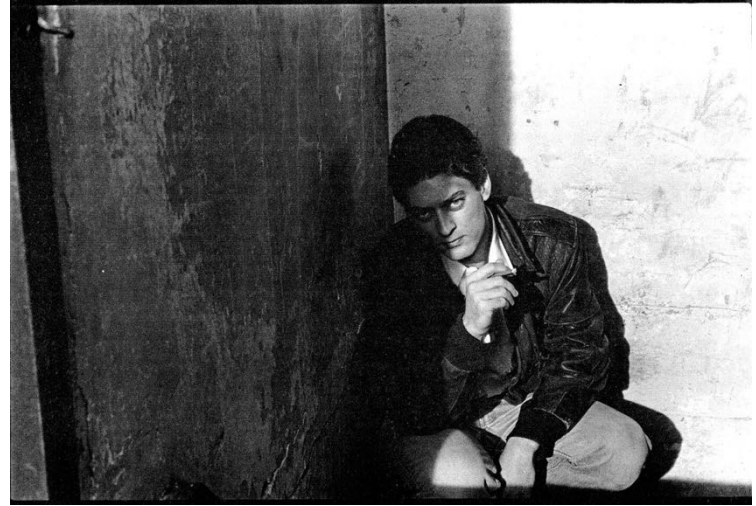
de jongen zag in een flits de revolver, hoorde het schot en rende in paniek weg. tegenover de politie verklaarde anna dat haar man zichzelf had doodgeschoten. de politie geloofde dit niet en nam haar in hechtenis. sam en zijn broertje brachten de nacht door in het politiebureau.

moeder beleende pas vijfdagen later, na een gesprek met de rabbi. ze werd uiteindelijk vrijgesproken omdat ze gehandeld zou hebben in een toestand van 'emotionele instabiliteit'.

de kinderen sloten na het verlies van hun vader de gelederen rond hun moeder en hielden de rest van hun leven hun mond over wat er was voorgevallen.

'de feiten waren er' schrijft auster, maar hij meent nu iets meer van zijn vader te begrijpen. 'ik denk

niet dat ze alles verklaren, maar er is geen twijfel over mogelijk dat ze veel verklaren. een kind kan dit niet meemaken zonder er als volwassen man door beïnvloed te worden.'

auster

matthias de koning

hans magnus enzensberger

uit: 'de fatale bres" 1962

vertaling: a. marja

aan alle telefoonabonné's

iets dat dat geen kleur vertoont, iets dat nergens naar ruikt, iets kleevrigs druipt neer op de regelkamers, zet zich vast in de naden van de tijd en de schoenen, iets gezwollens, het komt uit de cokesovens, bolt als een vale wind dividenden en bloedige ziekenhuiszeilen, het loopt plakkerig door het gewriemel

rond professoraten en snabbeltjes, vlóeit
viskeus en visdodend door rivieren,
kleurloos sijpelend moordt het de
mossels en oesters op de banken.

de minderheid heeft de meerderheid,
de doden zijn overstemd.

in de staatsdrukkerijen
mobiliseert geniepig het lood,
departementen smiespelen, augustus
geurt naar flox en vergeelde
resoluties, het plenum is leeg.
de radarspin weeft erboven
langs de hemel zijn taaie net.

de tankschepen op de hellingen
weten het al eer de loods komt,
en het embryo voelt het donker
in zijn warme trillende graf:

er is iets in de lucht, kleverig
en taai, dat geen kleur bekent
(onmerkbaar voor nieuwe aandelen):
het zit ons tegen, het wortt de zeester
en het koren, en we eten ervan
en versmelten zelf met dat taaie,
we slapen in de bloeiende hausse,
in en vijfjarenplan, argeloos,
slapen terwijl ons hemd schroeit,
als gijzelaars opgesloten in een taaie,

kleurloze, gezwollen toren.

florian diepenbrock

toni boumans

uit: 'een schitterend vergeten leven
de eeuw van frieda belinfante' 2015

belinfante

er kwamen steeds meer onderduikers dus de be-
hoefte aan valse persoonsbewijzen groeide.
frieda kon haar vrienden en bekenden niet vra-
gen om voor de derde keer hun persoonsbewijs
te verliezen. met willem sandberg, willem
arondéus en gerrit van der veen besprak ze de si-
tuatie. de 'donoren' raakten op. ze vroegen zich af

of ze zelf blanco persoonsbewijzen konden maken. zonder naam, zonder pasfoto en zonder j. willem sandberg kende frans duwaer, een jonge drukker die wel eens voor het stedelijk museum had gewerkt. hij was eigenaar van de drukkerij duwaer & zonen en wilde het proberen. afgesproken werd dat sandberg de ontwerpen zou leveren en frans duwaer ze zou drukken.

het was een stoutmoedig plan, en het werd een moeilijke klus. nederland had een bijna perfect, zeer ingenieus vormgegeven persoonsbewijs, gemaakt van een speciaal soort karton met de nederlandse leeuw als watermerk en een ingewikkeld achtergrondpatroon in paarse drukinkt.

sandberg zette zich aan het karwei en leverde de werktekeningen. frans duwaer drukte een eerste oplage, die hij als mislukt beschouwde; ze kregen het watermerk er niet in. toch was die eerste voorraad, honderd persoonsbewijzen zonder watermerk, al in augustus 1942 op. in het najaar van 1942 slaagden ze er eindelijk in een blanco persoonsbewijs te produceren dat met het blote oog niet van het echte was te onderscheiden.

iedere zondag werkte frans duwaer met een collega aan de persoonsbewijzen. elk persoonsbewijs moest zes keer door de pers. soms werkten ze door in de nacht van zondag op maandag, maar als maandagochtend het

drukkerijpersoneel aan het werk ging was er niets te zien van de zondagse activiteit. in twee jaar tijd drukte frans duwaer in totaal zeventigduizend valse blanco persoonsbewijzen.

frieda stond versteld van de kwaliteit. ze zagen er perfect uit. samen met tiky arondéus vormde ze een team om de persoonsbewijzen 'uit te reiken'. in haar huis werden ze gebruiksklaar gemaakt. joden die wilden onderduiken, kregen hun valse persoonsbewijs met grote spoed, want de tijd drong. als ze het konden missen, betaalden ze drie- tot vierhonderd gulden.

frieda en arondéus namen de vingerafdrukken, plaatsten de pasfoto en maakten het persoonsbewijs verder in orde. arondéus had een persoonsbewijs op de naam smit. iedereen kende hem als 'smitje'. frieda had een vals persoonsbewijs met de naam louise van manen.

tiky arondéus was een teruggetrokken, bijna verlegen man. 'een ongelooflijk waardevol iemand,' volgens frieda. zij vertrouwde hem, en hij vertrouwde haar. ze moesten altijd rekening houden met een inval van de sd. op een dag vroeg tiky aan haar: 'denk je dat we het einde van de oorlog halen?'

'ik denk het niet.'

'ik ook niet. vind je dat erg?'

'nee.'

'ik ook niet.'

frieda wist dat tiky arondéus zich 'anders' voelde, een buitenstaander, omdat hij homoseksueel was. zelf had ze nooit moeite gehad met wat of wie ze was. ze was anders, maar voelde zich nooit een buitenstaander. ze vroeg zich nooit af wat mensen van haar dachten en wilde geen rekening houden met mensen die dachten dat zij en arondéus niet in orde waren omdat ze homoseksueel waren. wel maakte ze zich zorgen over ouders die niet wilden dat hun dochter muzikles van haar kreeg omdat ze 'zo' was. het maakte haar verdrietig en machteloos. tegelijkertijd had ze geen enkele behoefte om haar geaardheid aan de grote klok te hangen. ze draaide er niet omheen, maar ze droeg het ook niet uit. ze zou er alleen omheen draaien als ze anderen moest beschermen. ze had niet het recht om vrouwen waarmee ze omging, vaak getrouwde vrouwen, in een moeilijke positie te brengen. ze wilde beschermen. niet kwetsen. tijdens hun werk spraken frieda en arondéus niet veel over hun geaardheid. ze beseften dat ze volgens de nazi-ideologie behoorden tot de untermenschen. toen hitler aan de macht kwam werden homoseksuelen in duitsland vervolgd en met een roze driehoek op hun kleding opgesloten in concentratiekampen. nauwgezet en secuur werkten ze door aan de uitgifte van persoonsbewijzen. het werk werd steeds

riskanter. elke week werden er verzetsmensen gearresteerd. verraders, v-mannen genaamd, infiltreerden in verzetsgroepen en gaven informatie door aan de gestapo, de geheime staatspolitie van de nazi's. daardoor ontstond er soms onderling wantrouwen binnen de groepen. niet binnen de groep kunstenaars. hoe moeilijker het werk, hoe sterker de kameraadschap werd.

intussen hadden ze steeds meer geld nodig om de kunstenaars te ondersteunen. sandberg vroeg zich af of er nieuwe bronnen aangeboord konden worden. frieda kende de familie heineken. henri heineken, de directeur van de bierbrouwerij, was muzikliefhebber. tot augustus 1942 was hij bestuursvoorzitter van het concertgebouw geweest. officieel was hij afgetreden vanwege gezondheidsredenen, maar in werkelijkheid verdween hij op aandrang van de Duitsers. tijdens een concert had hij zich beledigend uitgelaten tegenover seyss-inquart. pauline micheels schrijft in haar boek het concertgebouw gedurende de tweede wereldoorlog dat heineken na het handen schudden met seyss-inquart duidelijk hoorbaar zei: 'dan moet ik nu mijn handen gaan wassen.'

frieda had instinctief het gevoel dat ze heineken kon benaderen. ze kende zijn vrouw carla, die een goede bekende was van haar moeder, georgine. carla heineken had alle concerten van het

klein orkest bezocht en Frieda had ooit voor zwarte piet gespeeld voor hun zoontje Freddy.

ze maakte een afspraak met Henri Heineken. Hij ontving haar in zijn kantoor op het Weteringplantsoen. Zonder omwegen vroeg ze hem of hij het kunstenaarsverzet financieel kon helpen. Ze ging op haar gevoel af, en Heineken was inderdaad te vertrouwen.

maar hij had een probleem. Hij kon geen grote som geld uitgeven voor een onbekend doel, want de Duitse 'verwalter' controleerde de boekhouding van het bedrijf en moest alle uitgaven goedkeuren.

Heineken vroeg of Frieda een idee had. 'koop mijn cello,' zei ze.

'het is een kostbaar instrument en ik speel niet meer.'

hij kocht haar cello en gaf zeventienduizend gulden voor het kunstenaarsfonds. ze zou het instrument na de oorlog terugkrijgen.

op 24 oktober 1942 was Willem Sandberg jarig. hij werd vijfenveertig.

een klein gezelschap vierde een feestje bij hem thuis. zijn ouders waren er, Koen Limpberg, Frieda, Tiky Arondéus, Gerrit van der Veen en de ontwerper Elmar Berkovich.

het was een geanimeerde bijeenkomst.

er werd gepraat en gelachen, maar ook ernstig gediscussieerd. bijvoorbeeld over de valse persoonsbewijzen waarvan ze er al duizenden hadden uitgegeven. duizenden persoonsbewijzen met de juiste foto, de juiste vingerafdruk, maar met een gefingeerde naam en een gefingeerd nummer. als iemand werd opgepakt met zo'n persoonsbewijs en men in het bevolkingsregister ontdekte dat het nummer en de naam niet overeenstemden met welk duplicaat dan ook, zou blijken dat het vals was. en, zo zou men redeneren, als er één vals persoonsbewijs in omloop was, moesten er meer zijn.

ongetwijfeld zouden de Duitsers maatregelen nemen en intensieve controles uitvoeren. joden die nu, al dan niet ondergedoken, met hun valse persoonsbewijs redelijk veilig waren, konden alsnog worden opgepakt.

'eigenlijk zouden we die duplicaten moeten vernietigen,' werd gezegd. 'zouden?' riep Frieda, 'niet zouden... moeten! we moeten die duplicaten vernietigen.'

men viel even stil in de huiskamer in de Maasstraat, maar al gauw begonnen ze serieus over het plan na te denken. het bevolkingsregister moest worden vernietigd. het verjaardagsfeestje

eindigde met de vraag hoe ze dit zouden gaan aanpakken.

jacoba van tongeren van de groep 2000 schreef in haar naoorlogse verslag: 'het initiatief tot deze overval werd door frieda genomen.

het is frieda geweest die gezegd heeft: er moet iets gebeuren. de eerste stappen zijn door haar en willem arondéus gezet.'

de groep begon aan de concrete voorbereidingen.

boumans

maureen teeuwen

twéé fragmenten en één gedicht

arjen fortuin

uit: 'geert van oorschot uitgever' 2016

fortuin

geerts energie moet onweerstaanbaar zijn geweest. toen de 18-jarige liesbeth van vessem zich op zoek naar een baantje op de keizersgracht meldde, onderwierp hij haar aan een kort kruisverhoor:

kun je boekhouden? kun je ook een balans maken? waarom ben je hier gekomen? hoe denken ze bij jullie thuis?

ze kreeg te horen: 'dit is een joodse uitgeverij, die ik tijdelijk beheer, alle eigenlijke werknemers

zijn weg. ik probeer deze zaak uit handen van de nsb te houden.'

dat was hoe hij zich voelde: een man met een taak en een man met overtuigingskracht. nadat liesbeth zich ook door de literaire ballotage had heengeslagen -hij is ingenomen met mijn belezendheid- mocht ze blijven. niet veel later had ze een affaire met de net hertrouwde bedrijfsleider. van oorschoot vreesde problemen thuis en stelde liesbeth voor aan zijn jongere vriend joop den uyl, die hij immers ook in het erotische wat wereldwijzer wilde maken.

met succes: joop en liesbeth vielen voor elkaar.

probleem opgelost, al zadelde het van oorschoot later met een nieuwe complicatie op, omdat den uyl zeer gekwetst reageerde toen hij vernam dat zijn echtgenote eerst 'met geert' was geweest. de mannen voerden er tijdens een treinrit in de oorlog een lang en bitter gesprek over.

van oorschoot toonde maar weinig begrip voor de gevoeligheden van den uyl; hun relatie zou nooit meer zo innig zijn als daarvoor.

van oorschoot

annie m.g schmidt

bidden

vele jaren geleden schreef ik een versje voor het parool getiteld 'literatuur', dat aldus begon: toen ik verloofd was met rené die zoveel hield van hemingway las ik het werk van hemingway omdat het werk me zoveel deed maar toen het uit was tussen ons toen kreeg ook hemingway de bons.

het gedichtje was niet autobiografisch. op het punt van literatuur heb ik me nooit laten beïnvloeden door minnaars, maar wel is het me overkomen op het punt van geloof.

toen ik zes jaar was, keerde ik het christendom de rug toe en was alleen met geweld de kerk in te trappen. mijn ouders leden daar niet onder. ze berustten erin. sterker nog, ze begrepen het. per slot waren ze zelf beroepshalve vroom.

we leefden dus lang en gelukkig en ongelovig, tot ik op mijn vierentwintigste henk ontmoette. ik werd verliefd op hem en hij op mij. zo'n wederzijdse liefde had ik voordien nooit meegemaakt; altijd wou ander wel en ik niet, of ik wel en de ander niet. nu klopte.. het en niets stond ons geluk in de weg.

hij speelde prachtig piano, kon boeiend vertellen en had een auto, een citroën 1935. de enige moeilijke kwestie was: zijn geloof. hij was zeer christelijk en probeerde mij te bekeren. aanvankelijk lukte dat helemaal niet, maar omdat hij zo boeiend en overtuigend sprak en omdat ik zoveel van hem! hield, trok hij me over de streep. jawel hoor, ik geloofde.

natuurlijk moest hij met mijn ouders kennis maken en ik bracht hem mee om bij ons een boterham te eten het was een schok voor m'n ouders toen zagen dat hij zijn handen vouwde en bad voor de maaltijd en dat ik ook mijn ogen sloot en m'n handen vouwde.

mijn moeder had iets van een kip die een eendeï heeft uitgebroed en angstig toeziet hoe haar kuiken in het water springt.

mijn vader bad uit beleefdheid mee. mijn moeder niet. ze zei ferm:

'wij doen dit al geruime tijd niet meer.'

toen henk was vertrokken en ik met haar alleen zat, vroeg ik wat ze van hem vond.

'een keurige jongen,' zei ze. 'en ik vind het best dat hij bidt voor z'n eten, maar jij! wat huichelachtig van je. je bent helemaal niet gelovig.'

'dat ben ik wel.'

'dat ben je niet.'

'wel waar.'

'maak dat je mallemoer wijs!'

'ik ben het geworden. eerlijk waar.'

'maar wat vind je er dan van als hij zo zalverig praat "de heer"?'
'hij praat niet zalverig en in een domineesgezin niet erg om het over 'de heer' te hebben?'

'in 'in ons gezin wel,' zei m'n moeder. 'wij spreken hoogstens over god, maar niet over 'de heer'.'

koppig bleef ik volhouden dat het prachtig vond en dat ik oprecht bekeerd was.

er kwam een verloving een echte verloving zoals in die tijd gebruikelijk was, met ringen en kaartjes. met een advertentie in de krant en met cadeautjes zoals bowlgelazen en een kaasschaaf.

vaak vaak logeerden henk en ik bij zijn ouders, die nog veel geloviger waren dan hij en er streng op toezagen dat we in aparte kamers sliepen. het was niet voldoende dat ik bad voor de maaltijd, nee, ik moest worden aangenomen als lid van de nederlands hervormde kerk. vond henk.

'maar waar dan?'

'bij je vader natuurlijk.'

ik aarzelde, maar omdat ik zoveel van hem hield, ik het maar te doen. ik sprak met mijn vader, zoals middeleeuwse lied 'heer halewijn':

zij ging al voor haar vader staan
ach vader mag ik naar halewijn gaan?

ach nee, ghi dochter, neen ghi niet
die derwaarts gaan en keren niet.

mijn vader was niet verbaasd toen ik hem vroeg
mij te willen bevestigen als lid van de gemeente.
hij had het zien aankomen, maar hij keek me aan
met zoveel ironie dat ik koud werd van schaamte.

'ik hoop dat je nog wel iets weet van de schrift,'
zei hij. 'ik hoop dat je nog weet wie jesus christus
ook alweer was.'

op een zondag in onze dorpskerk vond de plech-
tige gebeurtenis plaats. samen met andere aan-
nemelingen werd ik aangenomen. bevestigd, zo-
als dat heette.

mijn vader bleef ironisch kijken, mijn moeder
argwanend en henk blij en tevreden.

dit was de echte geloofsbelijdenis, daar was geen
speld meer tussen te krijgen. toen we het week-
end daarop bij zijn ouders logeerden in aparte
kamers, tikte henk midden in de nacht op mijn
kamerdeur. dat was nog niet eerder voorgeko-
men. ook al waren we verloofd met bowlglazen
en een kaasschaaf, samen slapen mocht niet.
maar nu was ik aangenomen, bevestigd, dus het
mocht van henk.

'we zullen eerst de heer om vergeving smeken,'
zei hij en knielde neer op het kleedje voor het

bed en probeerde mij naast zich te laten knielen.
dat was voor mij het breekpunt. bidden voor het
eten, dat kon ik aan. bidden voor het vrijen stond
mij zo deerlijk tegen dat ik hem sloeg en een
bitse scène maakte.

zijn moeder kwam op het geluid af en joeg hem
naar zijn eigen kamer. ze dacht dat ik hem uit
kuisheid had geweerd en prees mij daarom uit-
bundig.

maar die nacht smolten mijn liefde en mijn ge-
loof beide als sneeuw voor de zon.
'het is uit,' zei ik tegen mijn moeder.
'goddank.' zei ze.

schmidt

roger robinson

vertaling ellen deckwitz

robinson

een draagbaar paradijs

en als ik over het paradijs spreek,
dan spreek ik over mijn grootmoeder
die me zei dat ik het altijd
bij me moest hebben, verborgen, zodat
niemand het zou weten behalve ik.
zo kan niemand het stelen, zei ze.
en als het leven je onder druk zet,
moet je de richels ervan aftasten in je zak, zijn

denneachtige geur uit je zakdoek opsnuiven
zijn hymne neuriën onder je adem.
en als je zorgen niet weggaan en dagelijks wor-
den,
moet je naar een lege kamer gaan - of het nou
een hotel
hostel of een hut is - een lamp vinden
en je paradijs legen op een bureau:
je witte zanden, groene heuvels en verse vis. zet
het lamplicht erop als de verse hoop
van de ochtend, en blijf ernaar staren tot je
slaapt.

(surplus)

volgende keer:

margijn bosch

josepha mendels 1954

bram slaat een roffel

tante roosje is met haar kind het raam uitge-
sprongen. waarom ze het nog gedaan heeft, zo
op het laatste ogenblik, dat heb ik nooit begre-
pen. het grootste gevaar was toen al immers
voorbij, de Duitsers hadden nu langzamerhand
wel aan hun eigen leven te denken, zodat ze dat
van een ander (noodgedwongen) met rust lieten.

ik veronderstel dat tante roosje een zenuwcrisis
heeft gehad. we hadden het toch zo goed alle-
maal met elkaar. weliswaar woonden we met zijn

zessen in twee zolderkamertjes, maar ze ging toch ook vaak naar beneden in de huiskamer van de familie boomstra wat bij-praten. en dat werd eigenlijk met de dag beter. ze was dan ook helemaal op de hoogte van alles wat er zoal gebeurd was, ze begreep ook dat er van haar grote familie niet veel meer was overgebleven.

ik heb mij er vaak mee bezig gehouden de dag van haar dood van uur tot uur, ja, van minuut tot minuut na te gaan. onmogelijk om er ook maar iets bijzonders van te vertellen. ik weet nog wel dat we een heel klein stukje vlees in zessen hebben verdeeld, en dat er over haar portie het zoutvatje viel. natuurlijk gaven wij haar toen wat van ons bord, maar ze weigerde dit: dat is de moeite niet meer waard, zei ze. nu weet ik dat dit niet met wel of geen trek te maken heeft gehad. jacob, haar kind, was die dag wat hangerig. hij wilde weer naar school toe en wij zeiden hem dat dit heel spoedig zou gebeuren. ik wil mijn vriendjes weerzien, dreinde hij. zijn moeder liep opeens van tafel weg. ze dacht er natuurlijk aan hoe het jongetje zijn eigen leven had gered. want op de middag dat de kinderen inplaats van door de moeders door de groene politie werden afgehaald, was hij schoolziek geweest. hij heeft er een voorgevoel van gehad, heeft ze toen gezegd. of jij bent het geweest, zeiden wij, want meestal stoor je je toch niet aan zijn grillen.

mendels

jacob wist er niets van dat al zijn kleine vrienden weg waren. later wilde zij met hem verhuizen, naar het oosten van het land toe, waar zij geboren was. later, zei ze, maar hoe lang nog? niet lang meer, antwoordde ik. dat was in april 1945. ze wist toch ook dat we nu gauw bevrijd zouden worden.

en toch is tante roosje met haar kind het raam uitgesprongen. ik heb het zelf gezien. maar voor ik hen kon grijpen waren ze verdwenen. alles wat ik er van weet is, dat het in de vroege ochtend was, de dag nadat jacob hangerig is geweest.

de hele buurt was ervan ondersteboven. en toch moesten we meejuichen toen eenmaal de bevrijding kwam. en we deden het, met tante roosje, met jacob en met duizenden anderen nog zo vers

in 't geheugen. we konden roepen, ja, zelfs schreeuwen, al brandde het dan ook nog zo achter onze ogen om dat wat we voor die herwonnen vrijheid hadden moeten geven. ik dacht natuurlijk vooral aan mijn land, zo vreemd was het, ik zag aldoor de grenzen voor me, en voor de eerste maal in mijn bestaan voelde ik lust om te tekenen, die grenzen te tekenen, en ik deed het ook, heel nauwkeurig, hier op een muur en ja, daar zelfs midden op straat. mijn land, nederland! maar dan opeens weer bleven mijn gedachten steken bij alle joden, en uitsluitend bij die joden, want tussen hen was ik immers grootgebracht. op het laatst kwamen dan de verzetslieden, die stonden het verste van mij af, ik was nog maar een jongen van juist twaalf, met een heel kleine wereld om zich heen. en die vijfde mei 1945 was eigenlijk de eerste dag dat ik met vele andere landgenoten in aanraking ben gekomen. een vreemde ontdekking, mijn volk rondom me te zien, mijn volk dat mij zonder meer in zich opnam.

dat is nu negen jaar geleden. ik ben in die tussentijd een man geworden. daar ben ik blij om, ik zou geen stap meer terug willen. al die soesah van mijn jeugd ligt nu ver achter me. ik heb alles losgelaten, op één ding na, op één dag na, ook al hebben ze eraan getrokken naar alle kanten, er vanaf genomen inplaats van erbij te doen, al

wilden ze ook maar het liefste dat ik die vergeten zou.

dat is die bevrijdingsdag: het roepen en het schreeuwen en al die woorden, al die beloften die ik gehoord heb uit de monden van die mensen tussen wie ik gelopen heb, bij wie ik behoorde zonder het geweten te hebben, van die mensen die ik nog nooit gezien had en nooit meer zou ontmoeten, terwijl ze mijn vrienden waren. maar het is met die dag gegaan als met een sneeuwbal: eerst is hij groot en gaaf, maar reeds spoedig is de sneeuw op, de dooi treedt in. en zo werd deze ook ieder jaar kleiner en weker en vertoonde zelfs gaten. hoe ik er mee rolde, er was nergens sneeuw meer, begrijp je, en ik ben het heus niet alleen geweest die dit gedaan heeft, anderen rolden hem ook, maar die liefhebbers van de dooi die bleken uiteindelijk zo sterk, en in plaats dat ieder jaar die nationale bevrijdingsdag machtiger en aangrijpender werd, juist door de tijd - jacob zou nu al een h.b.s.-er zijn en hij had kunnen leren dat kan ik je verzekeren, en al die bewaarschoolkinderen, grote jongens en meisjes waren dat nu al geweest - in plaats hiervan is het een slappe boel geworden, ik schaam me er voor.

vandaag is het dan weer vijf mei, vijf mei 1954, en ik zou de straat op willen gaan en als een

dorpsomroeper de betekenis van deze dag willen verkondigen. ik zou willen? neen, ik ga....

boven, tussen het speelgoed van zijn broertje ligt een oude trommel van oom david die muzikant was. met de stokken zelfs er bij. bram heeft hem genomen en is ermee naar buiten gegaan. het avondetens-uur is reeds voorbij. de meeste mensen zijn thuis met thee en krant.

bram slaat een roffel.

ja, bram slaat een roffel!

hier wordt een gordijn opzij geschoven, daar een raam geopend. en zijn stem wordt hoog als hij begint te roepen. want het is zijn jongensstem van negen jaar geleden die nu kan spreken. hij weet niet wat hij zegt, de woorden zijn de gedachten voor.

hij zegt eerst: 'tante roosje is met haar kind het raam uitgesprongen. ik heb het zelf gezien.' en dan nog veel meer. alles wat hij geschreven heeft, maar sterker, driftiger is het gesprokene. mensen dringen zich om hem heen en luisteren. nu is het genoeg in deze straat, nu moet hij verder. 'wat verder?' vraagt een agent. bram kijkt op de ogen van de agent liggen diep, ze lijken op de weggedooide sneeuwbal. wat verder? vraagt hij nog eens (maar nu zachter).

hoe stil zijn die vele mensen met bram meegelopen, zo stil kunnen mensen toch zijn als ze hetzelfde voelen. en de agent heeft alleen maar een fiets verzet die anders misschien de gracht was ingerold.

(surplus twee)

jan joris lamers

mary dorna

uit: 'onmaatschappelijke voorkeur' 1938

nostalgie in de havenbuurt

elk voorjaar wil ik weg – dit is nu het vierde, dat de paniekachtige afkeer zich van me meester maakt. weg wil ik uit dit huis, deze buurt — alles in de steek laten. deze grijze knorrige havenbuurt, waar de sloppen achter liggen met de voden-bergplaatsen, en die met de stank van rotte sinaasappelen en rotte vis, met alles wat voos en aangevreten en niet meer bruikbaar is – maar ergens schijnt alles toch nog gebruikt te worden, anders zouden ze het immers niet bewaren. elk voorjaar komt dit vreselijk soort van spleen nu terug ik hunker naar nette burgerlijkheid, naar winkels die maison genoemd worden, naar glad asfalt, waar je met hoge hakken op lopen kunt, hoge hakken, die hier tussen de keien blijven steken en een nekbreekgevaar opleveren, naar rustige goed geklede mensen, die niet schreeuwen en niet vloeken en niet stinken. het huis is eeuwenoud, vol duistere geheimen; er is eens een zware brand geweest – de legende in de buurt verhaalt van een moord – de vloer van de grote zolder met de zware balken heeft onuitwisbare vlekken – ze zijn niet weg te krijgen, zelfs de

mannen en vrouwen van de schoonmaakinrichting heineken hebben het nooit klaar gespeeld die wonden op de vloer te laten verdwijnen. nergens in de stad loeit de storm huilender en bonkender langs de ramen dan tegen de vensters van dit huis. ik wil weg -- ik wil het gemakkelijk en rustig en comfortabel hebben. het loopt naar april, het wemelt van ten toonstellingen in de stad en van nieuwe mode en van verrukkelijke taartjeswinkels. de trams van deze buurt zitten opgepropt vol menselijke ellende; zere ogen en zere hoofden met ontzettende verbanden erom en wanneer je buiten op het balkon staat, hebben de passagiers vieze lompenpakken bij zich, die ze voor je benen zetten '– de hemel mag weten wat er in die pakken zit, zo vlak tegen je benen aan. en het is een hel om in het spitsuur te verzeilen – er zijn geen verkeersagenten hier, ze zouden denkelijk omvergelopen of -gereden of getrapt worden. je probeert het langs het water, maar honderden ateliermeiden in witte regenjassen [altijd hebben ze van die witte regenjassen aan] hollen als een soort van sprinkhanen van alle kanten op je af, schreeuwende, blèrende, losgelaten sprinkhanen. er gaat ook nog een tram langs de kade en vrachtwagens als voorwereldlijke sauriërs, om van de gewone auto's niet te spreken. maar eigenlijk zijn de fietsen met de meiden en jongens het ergst. er is haast geen trottoir en wat kan je doen tegen het soort kanjers van meiden en jongens, die je omverlopen. ze

vinden dat je er niet hoort en ze zeggen het ook. tijdens een dezer voorjaars–inzetten ben je er tussenuit gegaan – hoe elegant en licht bewoog hetzelfde soort mensen zich over de seine-bruggen, ook op de spitsuren, ook van ateliers en fabrieken komend. en al waren ze op de fochova een beetje onbehouwener en verwarder – praag gaat al een eindje het oosten in -- iedereen maakte plaats voor de ander, en de hemel zij dank, er waren geen fietsen, daarom ging het op de boulevard du maréchal foch, trots zijn overstelpende drukte, alles heel ordelijk toe. doch het is niet altijd spitsuur. bovendien, men kan het ontwijken. maar het voorjaar kan men niet altijd ontwijken. de gevreesde tijd tussen februari en april komt onverbiddeijk zijn spleen brengen in de havenbuurt. het water is grijs en de lucht is grijs en de mensen zijn grijze fantomen in de regen. en mocht de zon al eens schijnen, mijn hemel, die maakt de dingen alleen nog maar erger, nog duidelijker. de spiritusdrinkers bijvoorbeeld worden in de grelle, schaduwloze voorjaarszon er niet aantrekkelijker door. hier zijn namelijk nog authentieke spiritusdrinkers. ze hangen met zijn vieren of vijven op en tegen mijn stoep '– natuurlijk mijn stoep – het is de eerste om de hoek van de sloppen. men schijnt op spiritus te kunnen leven – of in elk geval een bestaan te kunnen rekenen, dat voorlopig nog niets met doodgaan en begraven worden te maken heeft. vier jaar leven ze nu al op mijn stoep – vier jaar is een mooie

tijd, wanneer men het bedenkt. ze vloeken nog wat en schelden af en toe iemand uit in het vage weg en soms schijnt de spiritus zo uitgewerkt te zijn, dat een ervan een beetje gaat hengelen op het steigertje onder toezicht der anderen. ze vallen nooit in het water, maar ik heb ook nog niet gezien, dat ze ooit een vis hebben gevangen – ik vrees voor een vissen-delirium na teveel spiritus. .. nee, ik wil weg, tussen behoorlijke mensen zijn, die door deftige obers bediend, nette glaasjes bols en voorburg voor zich hebben staan, met zoutjes en bitterballen en prettige goede dingen erbij en die alleen maar domweg een beetje vrolijk en luid worden na het vierde glaasje. trouwens, iedereen zegt: hoe kon je in zulk een buurt en zulk een huis gaan wonen, naast die vreselijke pakhuizen; helemaal verveloos zijn die pakhuizen denkelijk vol muizen en ratten. (het zijn prachtige pakhuizen van de oost-indische compagnie.) op een enkele schilder na zegt iedereen dat het krankzinnig is in een huis te gaan wonen met zowat 10 kamers, met geheimzinnige kelders waar ik voor alle zekerheid nog nooit in geweest ben en dat op een onverklaarbare manier eigenlijk 2 zolders heeft – die ene met de moordenaarsvlekken en de andere in eeuwige duisternis gehuld, met balken die nog van het begin dateren, 1600 dus ongeveer. en vooral wanneer iedereen dat zo zegt, en ik juist op mijn stoep een gruwelijke vechtpartij hoor, waarbij de verschillende fronten als bezeten aan mijn bel gaan

trekken, die hol en doods en alarmerend en overdreven luid klinkt door het grote huis, vooral bij zulke gelegenheden ga ik er op uit: iets nieuws zoeken. een paar maal heb ik er sommetjes bij verloren, tussen de 30 en 50 gulden het ging om flatjes en bovenhuisjes. de eerste keer vond ik zo'n flatje werkelijk aantrekkelijk, een net buurtje met allemaal aansluitingen bij de nachtveiligheidsdienst onder de naambordjes en het ging er vooral om fatsoenlijke mensen op de flat te krijgen, ziet u, vertrouwde de bewoonster van een of tweehoog me toe en de huisbaas zei iets van een 'vaste positie' en voor ik het wist, had ik het contract getekend en zat ik er aan vast voor een maand. maar bij het tweede bezoek probeerde ik al vlug langs een en twee hoog te sluipen om de meneren en vooral de mevrouwen niet te spreken; er kwamen dan. direct zulke vervelende dingen op het tapijt, i.c. op de trap, iets over vuilnisemmers en lopers op de trap en over de nichtjes die op de zolderkamer vlak boven me sliepen en wie de trap zou 'doen' en dan nog iets zoetelijks over een beetje geven en nemen, nietwaar, als burens zijnde. gedurende zo'n gesprek dacht ik dan al: 30 of 40 gulden naar de maan

gelukkig dat ik dat huis op de kade nog even heb aangehouden en de huisbaas kreeg een briefje, waarin ik hem tot mijn spijt moest mededelen ervan af te zien.

dorna

en nadat ik zo'n briefje op de post gedaan had, ging ik met een bevrijd gevoel naar de kade terug. boven het grauwe water zeilden traag grijze zware wolken met een beetje overgebleven goud hier en daar; op dat flatje waren geen wolken te zien geweest, alleen maar precies dezelfde flatjes aan de overkant, viel me tot mijn ontsteltenis in, en schepen waren er natuurlijk ook niet bij het flatje; rijen schepen met loopplanken, die smalle waterstraten zijn. over die planken gaan de schippersmensen naar hun woon-kajuiten terug, van het ene schip op het andere. je ziet direct, wie er niet op de schepen thuishoren_— die lopen

angstig en weifelend de schippersmensen gaan op die planken als over brede bruggen. en de korte marmeren gang van mijn huis lijkt me de hal van een kasteel, wanneer ik aan de flatjes en de trappen en lopertjes-zorgen denk en de burenplichten en elkaars vuilnisemmers, om beurtten naar beneden te dragen volgens een vast roostertje en elke dag een gesprekje met flatje een hoog of twee hoog -- ook heb ik een soort surrealistische herinnering aan een geluidencocktail: kraaiende baby's, het menuet van boccherini, een lichte familie-ruzie, schöne blume von hawaii, die kleine burgerman, hanengekraai, is it not romantic? .. en boven deze cocktail wolken zware geuren van koolsoorten. er was een tuintje achter het onderste flatje, grote goedheid wat voor een miezerig tuintje, afgesloten door een verveloos kippenhok [dus de haan is geen fantasie van mij]. voor het kippenhok, waarin enige verfomfaaide kippen van een onbepaald ras en een onbestemd bruinige kleur, dus even slecht gekleed als de mevrouwen, dezelfde monotone en zeurige gesprekjes schenen te voeren als deze mevrouwen op de trap, verhief zich een rotspartijtje van sintels; de alpenplantjes, die althans de fantasie van de bewoner naar dat ideale oord van een deftige hollandse zomervacantie hadden moeten voeren, waren reeds lang overwoekerd door wild gras en paardenbloemen, die er zelf een moeizame strijd om het bestaan voerden. een week of drie leef ik dan bijna gelukkig

in het idee er zo goed afgekomen te zijn. van het verlies van 30 of 40 gulden ga je niet te gronde – nog ben ik de galmende dreun van 'die mooie molen' niet kwijt, die overduidelijk, onverbidde-lijk, eindeloos en hopeloos het laatste traplopers-gesprek begeleidde – op volle kracht stond die radio— o melancholie van hollandse 'chansons' en hollandse flatjes. maar eens bracht het nood-lot me in een deftig grachtenhuis met kunstzin-nige deftige bewoners – in vier jaar kan veel ge-beuren. alles kwam dan ook bij elkaar: het nieuwe voorjaar, de oude nostalgie en een bui-tenlands bezoek, dat de sfeer van parijs, wenen, florence en de côte d'azur meebracht. mijn aan-gename internationale kennissen hadden mijn huis nog juist zonder direct levensgevaar kunnen bereiken. de buurt bleek niet met hen ingenomen en had hiervan doen blijken op demonstra-tieve wijze. mijn europese gasten waren met mondaine élégance gekleed door goede parijsse huizen – overslanke sterk gemaquilleerde vrou-wen en een heer met monocle. de provinciaalse en jaloerse ergernis der buurt hadden zij gewekt; de straatjeugd had de gelaten der dames op mis-prijzende wijze met oude copieën naar rem-brandt vergeleken en de nooit-geziene monocle had zelfs atavistische agressieve instincten ge-wekt. de dames vonden alles 'merkwürdig' en 'très rigolo' en de heer met de monocle, een schrijver van europese allure, ging voor mijn ven-ster staan en veegde bedachtzaam zijn monocle

schoon, waarop een beetje vuil gemikt was ge-weest. ik klaagde over de buurt en de rauwheid van de bewoners en gaf hem mijn voornemen te kennen ergens te gaan wonen, waar het deftig, netjes en rustig zou zijn. deze schrijver is een kluge lebemann, een bereisd en objectief mens, een man van de wereld. hij staarde met zijn rare, vèrziende ogen lang over het wijde water, waar-boven in de staalblauwe lucht de hoge witte voor-jaarswolken dreven en dan naar de zware oude balken in de lage kajuitachtige kamer. toen wees hij naar de kade – negers, matrozen, chinezen kwamen uit kleine kroegjes – naar het brede wa-ter en de voorbijvarende kleine snelle sleepboten en wolken, naar de kranen en vemen, en de geel-zwarte schoorstenen der grote oceaanscheepen op londen en java, die ik nog vaag, maar hij heel duidelijk kon zien, omdat hij abnormaal vèrziende is. hij zette zich in de hoge oude kerkstoel en zei eindelijk: 'hier möchte ich wohnen und werken – andere häuser sind das teil einer bür-gerstrasse, aber dieses haus ist ein stück der welt.'

en op mijn protest dat de mensen toch afschuwe-lijk waren geweest en zijn dames en monocle hadden besmeurd, antwoordde hij schouderop-halend: 'das bisschen leute...' van deze schrijver zal men wellicht nog horen; maar niet hier – ik ben geen recensent, noch zelf eigenlijk een schrijver of 'aestheticus', dat een nieuw vak

schijnt te zijn en onlangs hier en daar door mij ontdekt is in kunstcatalogi; ik ben maar een amateur met zwakke zenuwen.

daarom maakten die deftige kunstzinnige mensen en dat rijke huis aan de heerengracht ook zulk een diepe indruk op me. verarmde rijken of rijke verarmden – ik weet niet precies meer hoe ze zich noemen. de iets te blozende heer had eerwaardige 'witte haren en drukte een ivoorkleurig no-masker ter hoogte van zijn hart en daar keek hij smartelijk op neer. hij moest het verkopen iets dat hem aan het hart gegroeid was, verklaarde hij zuchtend. er ging van het no-masker een magische werking uit: een wit, smal vrouwengelaat met fel-rode, voor lust en leed des levens even geopende mond. het beroep op mijn medelijdend hart dat de eerwaardige heer deed was overbodig: in een vreemde betovering kocht ik het masker het zou nu toch in hetzelfde huis blijven, want ik zou er intrekken. een interieur met associaties aan stille oud-hollandse binnenhuizen: een gezette dame zat zo idyllisch-huishoudelijk met een breiwerkje en een berustend gezicht; de regen druppelde monotoon tegen de glazen koepel van de oude tuinkamer – een tuinkamer vol sfeer, zoals men die ter wereld nergens dan alleen in oud-hollandse grachtenhuizen aantreft. die tuinkamer gaf de doorslag, er ging een magische aantrekkingskracht van uit – opnieuw werd ik door een vreemde betovering bevangen – het

was een melancholieke hollandse tuinkamer uit een dier hollandse familieromans, waar in het begin alles zo blijmoedig zijn rustige gangetje gaat, met kopjes koffie om i 1 uur 's ochtends precies, bezoeken van oma's en tantes op het theeuurtje en die sfeer van welstand, keurigheid, gematigdheid en ergens een flauwe geur van lavendel – een sfeer, die ik lang had moeten missen. het regelmatig tikken van de breipennen, begeleid door het even regelmatig tikken van de regendroppels – het was een eindeloze hollandse zomerregen – dat mevrouw zo treurig vond, stemde mij aangenaam-rustig en ook het tuin-uitzicht op de druipende oude stille bomen, waaronder een nog veel oudere stenen boeddha stond, die roerloos en onmerkbaar–glimlachend de tijd tot eeuwigheid verdroomde.

in deze toestand begon ik de zakelijke besprekingen. het deftige echtpaar zou ergens heel boven in het huis zijn toevlucht zoeken – ik gaf me er geen rekenschap van wat 'heel boven' betekenen kon en de kwestie van de keuken behandelde ik met enige nonchalance. nooit moet men keukens en wat daar mee samenhangt nonchalant behandelen, vooral niet wanneer een keuken gedeeld moet worden. wel meende ik een bijna-onzichtbare bloes van opwinding op het bleke gelaat van de berustende, handwerkende mevrouw te bespeuren, toen het woord 'keuken' viel, maar wat had ik eigenlijk met een mevrouw te maken,

die 'heel boven' zou zitten – ik stelde me iets voor onder de nok van het dak. er was direct een contract bij de hand en hoe vlug is een handtekening niet gezet – hoe lang de reis had naar tahiti wel geduurd – ik had eens een invitatie van een verre bloedverwant op papeete waarheen ik voor die huursom op een vrachtboot had kunnen reizen.

de vier dagen, die ik in het huis met de tuinkamer heb doorgebracht, deden al mijn wensdromen in vervulling gaan: het goed gesitueerde deftige stadsgedeelte wemelde inderdaad van tentoonstellingen, zaken die maison en house genoemd werden, exquisite confiseurs-cuisiniers en selecte restaurants, glanzende limousines, elegante heren, die door het house of lords en dames, die door maison de paris gekleed waren. van de 8 tentoonstellingen waren er 2 werkelijk de moeite waard, ik heb in een maison een paar handschoenen gekocht die ik later in een warenhuis voor de helft van de prijs zag liggen en een der selecte eetgelegenheden heb ik al de tweede dag gefrequenteerd, want er bestond in het huis een keukenwestie, erger nog, een keukencultus met sacrale rituelen, die me alle eetlust benam. in die keuken – een grote, lage, donkere souterrain-keuken – scheen niet gekookt te mogen worden, althans niet door mij. de kunstzinnige mevrouw die vroeger rijk geweest was, zat toch niet zo helemaal boven in de nok van het huis als ik naïef gedacht had. ze zat overal; als men een zo

deftig iemand een kobold mag noemen, zou ik deze aanduiding op haar moeten toepassen. de eerwaardige oude heer had zich volkomen aan de afspraak gehouden – hij scheen inderdaad in de nok van het huis te zitten, waar hij denkelijk schone voorwerpen tegen zijn arme oude hart drukte hem heb ik niet meer teruggezien. des te meer de mevrouw, met wie ik de keuken en een ouderwets soort dienstbode moest delen; zij was aanwezig van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. ze liet me albums zien met portretten van haar zelf 'als jongmeisje', van ooms en tantes, neven en nichten, oma's en opa's en dames en heren, waar ze als kort signalement even bijvoegde: 'dat is een baronesje; de freuletjes f.; baronnetje van l. tot l.' [ze gebruikte veel liefkozende verkleinwoorden]. de donkere deftige keuken had ze prachtig versierd met antieke borden en bouquets peterselie en door haar zelf beschilderde appelstroopblikken. ze leefde hoofdzakelijk van waterige soepen, waterige groenten, blikken pilchards, portugese sardientjes, en chocoladestrooisel. een keer mocht ik een spiegelei bakken, maar toen heb ik een pan op haar 'zeiltje' gezet, een feit dat haar hevig opwond en ik kreeg zo vaak het woord 'kring' te horen, dat ik tenslotte een van die moderne films meende te zien, waar men zich in 't geheel niets bij denken moet – aldoor kringen die op je toekomen en van je weggaan; ik begin dat soort films eindelijk te begrijpen. iedereen was goed gekleed daar in die

buurt, niemand schreeuwde of tierde, zelfs de loopjongens waren kalmer en de auto's gleden voornaam en geruisloos voorbij. het huis zat vol lipssloten, waar ik niet mee om kon gaan en mezelf mee opslooten onwillekeurig voelde ik dan naar de grote sleutel van het huis aan de kade – een sleutel als een hamer, zwaar en eenvoudig. waarom eigenlijk had ik die middeleeuws-aandoende sleutel bij me gehouden, toen ik naar dat deftige huis met de ci-devant rijken ging.

whistler

waarom, vroeg ik me verder af, had ik het huis aan de kade toch nog even aangehouden met al wat er in stond en aanwezig was, werkster en dienstbode inclusief, dat grote vervallen huis met zijn brand- en bloedvlekken en eeuwenoude zware balken en de pakhuizen ernaast en de sloppen om de hoek? de verarmde rijke dame geeft me een lijstje mee van wat nog te gebruiken is in haar keuken, haar heiligdom; een bakje voor afgebrande lucifers staat er op, een cakeprikker en een maggistaard.. aard en hoedanigheid dezer laatste voorwerpen zijn me niet geheel duidelijk en ik kreeg een uitleg, gevolgd door een eindeloos formulier van de keuken-dienst, het keuken-ritueel, waarin alles zijn vaste plaats heeft. duidelijk voel ik de oude sleutel in mijn tas en hij brengt me tot het besluit: ik kom niet terug, ik loop weg, ik ga er bij mezelf vandoor. het is me onmogelijk een doelloze strijd aan te gaan tegen voortdurende aanwezigheid, beperktheid van ziel en een keukencomplex. overigens verveelt me nu al de deftigheid van de voorname woonwijk; denkkelijk hoort men er nimmer een storm loeien; er zijn ook geen schepen onder zware grijze wolkenluchten.

op en tegen de stoep staan de spiritusdrinkers – het komt me voor of ik jaren weg geweest ben. ze gaan op hun schuwe, norske manier wat opzij – de spiritusdrinkers ik heb hen nooit gegroet vroeger en zij staarden in het luchtledige, wanneer ik langs ze heen ging. maar dat kan ook anders --

niet altijd staren de spiritusdrinkers in het luchtledige. je hoeft maar 'goeiendag' te zeggen en je bent plotseling in een gesprek betrokken waar de hartelijkheid en bereidwilligheid en mededeelzaamheid in stukken van afvliegen en de ogen keren van hun doelloze reis in het luchtledige terug naar iets waar toch nog een beetje zin in zit. 'we keken maar weg, zie je, omdat we dachten, dat je ons liever niet op de stoep zag,' verontschuldigen ze zich. ze hebben betere manieren dan de dame uit het deftige huis -- ze ruiken naar terpentijn en een kruiig soort cigaretten of tabak helemaal niet naar. en ze delen me in vertrouwen mee, dat ze oorspronkelijk allemaal liever 'iets gewoons' dronken, maar dat werd te duur -- alles van dat beetje steun -- en 'een mens mot toch wat hebben'. ik doe ze de stoep cadeau, op voorwaarde dat ze er niet te veel op spugen en het belletjestrekken tegengaan. ze zijn vol hulpvaardigheid en willen in het vervolg iedereen 'van de stoep donderen' -- ik geef een vluchtig signalement van de enkelen die altijd binnen mogen -- de hemel ontferme zich over de anderen. dan krijgen ze nog iets om wat hartigs voor te kopen -- je kunt heel gewoon met spiritusdrinkers spreken; ze tikken zelfs tegen hun pet, als ik eindelijk met mijn middeleeuwse sleutel de zware eikenhouten deur van mijn huis open maak. mijn huis -- ik ga nu sentimenteel worden -- ik ben het al. ik was blij de keien weer onder mijn voeten te voelen, de winkeltjes terug te

zien, die een afdeling grote vette taartjes hebben op de ene plank en augurken en haring op een andere. ik snuif de haring- en uienlucht waar deze hele buurt als doortrokken mee is, met welbehagen op. zelfs de ateliermeisjes in hun eeuwige witte regenjas zie ik met andere ogen -- ze moeten, geloof ik, stukwerk doen en dan zijn ze natuurlijk na zo'n hele dag aan de naaimachine wat opgewonden en wild, wanneer ze weer vrijgelaten worden. en eigenlijk is het heerlijk langs de kade vlak langs het water te lopen en op de schepen te kijken die wasdag hebben gehad; prachtig kleuren de familiewassen van de schippers tegen het grijs en blauw en zwavelgeel van de hemel, licht ondergoed en rose kousen van de jeugd en het verrukkelijke kogeltjesblauw en steenrode baai van de ouden.

niemand heeft me horen thuiskomen en daar zitten mijn lieve goeie mensen, die ik toch nog aangehouden heb, met mijn beste hautes sauternes zo echt gezellig om de ronde tafel. hadden ze toch liever de st. emilion genomen, flitst het nog even door mijn hoofd, daar is nog zo veel van. maar er blijft geen tijd over voor kleingeestige gedachten. 'als ik al het voorgevoel niet had,' verwelkomt me juffrouw leen opgetogen, 'daar is ze weer, mens, wat zie je d'r uit, zo wit als een dooie en hol om je ogen heen, kom je weer bij ons terug?' 'ons' zijn voor het ogenblik leen, de werkster, annie, haar oudste dochter en dienstbode, karel, die wel eens meehelpt en piet, die strikt

genomen helemaal niets bij me te maken heeft; hij brengt alleen soms wat hout voor de open haard. de oude balken, de scheve oplopende vloeren, de kelder waar ik nooit in kom en die waar ik wel eens in ben geweest, de zolders met de vreemde vlekken en daarboven het platte dak aangebracht na de reeds vermelde brand – het is alles van mezelf – ik hoef niets te delen met een mevrouw, wier bestaan gebaseerd is op een keuken-en-deftigheidscomplex – geen keuken, geen dienstbode, geen huis, geen enkele dag van mijn leven. ze lopen allemaal met me mee door het hele huis met ernstige gezichten. 'die paar vlekjes op de grond zal je 'n zorg zijn, al zo oud zijn die; je had niet motten weggaan,' verwijt leen 'wat heeft dat wijf je eigenlijk gedaan?' we zijn nu ook in de onderste kelders aangeland. 'goed voor bomaanvallen,' beveelt piet die er eigenlijk niet bij hoort, aan, 'je zou het hier lang kunnen uithouden.' op dat ogenblik denk ik ternauwernood aan het dreigend hels visioen van de komende luchtoorlog – het komt me oneindig avontuurlijk voor met al de wijn die ze nog voor me overgelaten hebben en een mud aardappels en goudreinetten te gaan kamperen in die geheimzinnige kelder met leen, annie, karel en ook piet erbij – ontsnapt als ik ben zoëven aan de alomtegenwoordige mevrouw. "t is maar geen fijn bajes," zegt piet nog eens met nadruk en in het volle besef er nu ook bij te gaan horen. ze laten me het huis zien of het 'van hun' is en ze het me

op de een of andere manier moeten aanbevelen, knippen het licht in alle lampen aan, terwijl het nog dag is en zo komen we weer in de kamer met de ronde tafel terug.

toch hebben die vier dagen me meer aangepakt dan. ik dacht – toch is het onaangenaam contracten te tekenen waar je heerlijke reizen voor zou kunnen maken om dan stiekem bij jezelf weg te lopen. 'ze is wat flauwig,' hoor ik uit een donkere verte leen's diagnose, en ik weet niet uit wiens glas ik de hautes sauternes te drinken krijg. maar ze stroomt oneindig weldoende door mijn bloed en ik houd het glas een paar maal bij. 'nog zo'n flessie van die witte,' commandeert leen en piet schijnt toch werkelijk erbij te horen; hij komt met twee flessen terug en schenkt keurig voor iedereen in; hij neemt voor zichzelf nu een theekopje – dus is het piet, z'n glas waar ik uit te drinken krijg. en voor de duivel, wat doet het er toe uit wiens glas je drinkt, wanneer je terugkomt uit een kille leegte met deftigheid en schimmen van baronnetjes.

'maar een geluk, mens, dat je het nog op tijd in hebt gezien en 'em gesmeerd bent,' constateert leen met voldoening. 'hei je tenminste je centenog nog in je zak gehouwe' ?'

'mijn centen?' vraag ik suf, nog wat licht in het hoofd door de wijn na al die emoties. 'ja, de huur voor dat sofhuis,' zegt leen. 'die hebben ze voor een half jaar te pakken, juist de dag voor ik zo plotseling ben weggelopen.' wat nu volgde vond

ik heel vreemd. piet zei telkens: 'godzamme,' niets anders, en de anderen beklaagden me met zulk een hartstocht en onzelfzuchtigheid, dat ik eindelijk een beetje ging huilen. 'oggod, nou ken je je zomerreisie niet doen,' huilde leen onmiddellijk mee, annie viel me van puur medelijden om de hals, karel, die wel eens meehelpt, staarde voor zich uit of hij een vreselijk visioen zag en stootte dan uit: 'daar mosten ze de bajes voor in,' en andere vaag-sombere verwensingen, gekruid door ontelbare 'godzamme's' van piet. niemand dacht er aan dat zij zelf dat geld goed hadden kunnen gebruiken, althans een tijdlang redding uit een misère, waar ze nooit helemaal uit zullen komen.

'afijn,' zei leen, 'nou komt de zomer, en als je nou boven op je daktuin gaat kijken, staan die paarse blomme al bij het goudvissenwatertje.' en weer gingen we in een lange optocht het huis door, naar boven, over de zolder met de vreemde vlekken. dan stonden we werkelijk bij de blauwe irissen en de oneindigheid van de blauwe lucht boven ons – de hemel leek hier dichterbij – en zo ver je kijken kon wolken en water en bruggen en boten, in de verte de grote oceaanschepen, dichterbij snelle motorboten en trage zolderschuiten, die nog op oeroude manier door bomen werden voortbewogen; de roep der wiekende, witte meeuwen tegen de blauwe lucht en het zachte verliefde kirren der grijsblauwe duiven boven in de toppen der kade-bomen vermengden zich

met het rhythmisch stampen der motoren en de signalen der stoomfluiten. de zomer kwam met een heerlijke hooilucht van de overkant van het water en op de smalle lang gestrekte daktuin vlak bij de hemel stonden de rozen in volle bloei en lavendel en kruizemunt en dagenlang de zon. ... ik had een kleine particuliere zomer en zon en hemelkoepel en vergat snel tahiti en het nachterrieachtige deftige woonavontuur met de gewezen rijken benevens hun noodlottig contract. trouwens tegen de herfst had ik toch niet in tahiti willen blijven – dat kon. ik vroeger al niet in dergelijke landen een heimwee, dat me de zon en alle tropen deed haten op de duur, dreef me altijd weer terug naar de amsterdamse herfst. en aan de herfst schijnt dat huis aan de kade gewijd te zijn: de mensen en de dingen krijgen een wonderlijke grijze verdroomdheid. de paar bomen voor het huis zijn soms nauwelijks van de masten der schepen te onderscheiden. whistler maakte uit deze nevel en mist zijn grijze droombeelden van een betoverde werkelijkheid. in de winkeltjes glanzen de koperen petroleumlampen voor de schepen alles is hier op de scheepvaart ingericht. de herfst en de kade horen bij elkaar: 't weifelende licht, de al vroeger invallende schemering, regenvlagen, modder, storm, ontbladerde bomen, scheepsmasten, nevel, de holle stemmen der mishoorns, whistler... naar de hoge stoepen van de oude huizen en de smalle gevels heeft breitner getuurd – later, tegen januari, toen

traag en langzaam eerst de sneeuw in dunne lagen de randen van stoepen en kozijnen gingen zomen.

maar dan lag de sneeuw plotseling dik en heel wit, of ze er haast mee had gekregen om toch vlug alles smetteloos blank te maken eventjes maar – want even vlug kwam de dooi – omdat breitner zo van dat dooiweer hield --- de sneeuw en de dooi richtten zich naar breitner in amsterdam. hetzelfde soort atelier meiden, dat nu in de vreselijke lichte regenjassen loopt en fietst, ging vroeger in kleurige jakken en breed wapperende rokken door regen en wind en sneeuw. het soort meiden en jakken is nu zowat verdwenen – maar breitner is gebleven, omdat hij onsterfelijk is, en in zijn onsterfelijkheid staan de meiden van amsterdam in de mooie jakken naast hem voor eeuwig in sneeuw en dooiweer. de herfst en de winter zijn vol asgrouwe noordse bekoring in die havenbuurt. ik denk er niet aan in de herfst of de winter dit stroeve, spookachtige huis te verlaten. sommige kamers zijn met hun dubbele vensters zonder welke men hier niet overwinteren kan en scheefoplopende vloeren als ouderwetse scheepskajuiten. het is een huis om in te dromen, te lezen en een enkele keer wat te schrijven. de spiritusdrinkers vinden de stoep een 'beschuttend hoekje' en houden trouw de wacht; leen, annie, karel en piet hebben heel wat te doen met de sensaties van hun eigen leven, de buurt en de bioscoop, met kachels aanmaken en

lekkages nagaan met alle bakken en emmers die in het huis te vinden zijn. ook piet – wanneer men eens samen met iemand uit één glas hautes sauternes gedronken heeft, behoort die iemand er nu eenmaal bij – hij zorgt hoofdzakelijk voor de felle en sacrale vlammen van de open haard uit hoofde zijner houtleveranties. alleen kan karel er niet tegen een medehelper te hebben – ze willen het, geloof ik, in een der kelders uit gaan vechten... maar nu zijn er weer een paar van die nadrukkelijk-blijmoedige voorjaarsachtige februari-dagen geweest met een kille wind, die stofwolken opwaait en een valse zon, die alles zo erg duidelijk maakt. de ateliermeisjes begin ik weer 'de meiden' te noemen en ik betrapte mezelf er op een zweem van verachting te koesteren voor de enige kruidenierswinkel van de buurt;

ze hadden geen worcestersauce en niemand, geen leen, geen annie, geen karel en zelfs geen piet weet hier ergens in de buurt aan 'worstensaas' te komen, zoals zij het noemen. ik zoek weer winkels op, die 'maison' en 'shop' en 'house' genoemd worden; ineens valt het verloren geld voor tahiti me in; elke dag blijft het kille hollands voorjaarslicht langer hangen. ik ben bang dat mijn voorjaarsspleen weer op komt zetten –

ik weet het bijna zeker...

colofon:

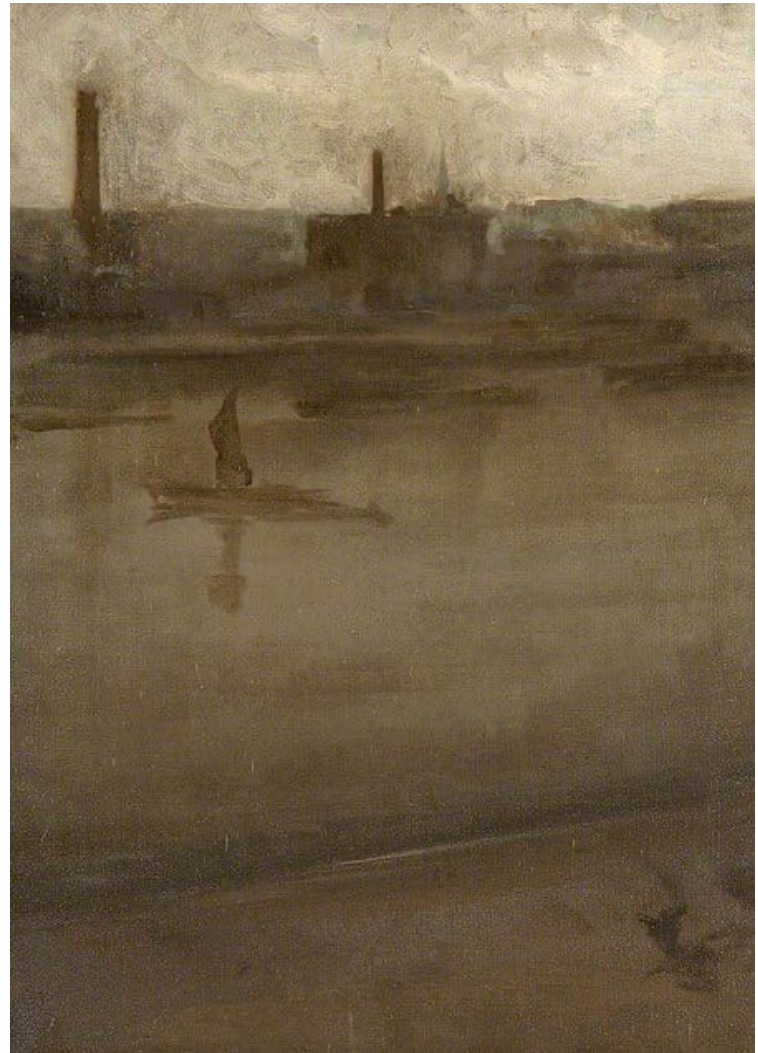
open kunstenaarsvereniging

'de (eerste) republiek' (sinds 1992)

& 'de balie' (sinds 1982)

deze keer met: matthias de koning, annette kouwenhoven, vincent vandenbergh, maureen teeuwen, florian diepenbrock, miranda prein, wim van der grijn, merel, carel alphenaar, etienne denneboom

correspondentie: riserv@gmail.com

whistler

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>
<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>
<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/>